

UNIVERZITET CRNE GORE
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

STAVOVI

IV TEMA

DR ZLATKO VUJOVIĆ

Stavovi

Stav - trajni sistem pozitivnih ili negativnih ocjenjivanja, emotivnih stanja i djelatnih tendencija za ili protiv u odnosu na određeni društveni objekt.

Stavovi kao trajan ishod iskustva pojedinca, teže da zbiju, sačuvaju i stabilizuju njegov stav. Međutim, svijet izvan njih se mijenja, i svi su ljudi, u nejednakim stepenima, osjetljivi na promjene u svijetu oko sebe. Boreći se da idu ukorak s tim svijetom u mijenjanju oni otkrivaju da s lakoćom ili težinom, s brzim prihvatanjem ili s krajnjom nevoljnošću - mijenjaju svoje stavove.

Stavovi se razvijaju u procesu zadovoljenja potreba pojedinca i odražavaju njegovu ličnost.

Stavove pojedinca uobličavaju obavještenja kojima je izložen.

Pripadnost pojedinca grupama pomaže da se odredi formiranje njegovih stavova.

Promjenljivost stava u zavisnosti je od karakteristika sistema stava, ličnosti i pripadništva pojedinim grupama.

Mijenjanje stava izaziva se pomoću izlaganja naknadnim obavještenjima, promjenama u pojedinačnom pripadništvu grupama, prinudnom izmjenom ponašanja prema objektu i putem postupaka koji mijenjaju ličnost.

Efikasnost pripadništva novim grupama u izazivanju promjena stavova jeste funkcija karakteristika grupe i prirode pojedinačnog članstva u toj grupi.

Efikasnost prinudnog mijenjanja ponašanja u izazivanju promjene stavova jeste funkcija okolnosti pod kojima se vrši prinuda i reakcije pojedinca na nju.

Identifikacija - Proces oblikovanja sebe prema drugom pojedincu ili grupi. Pomoću identifikacije pojedincu polazi za rukom da usvoji svojstva druge osobe ili grupe i da ispoljava slično ponašanje.

Pripadnička grupa - Grupa čiji je član pojedinac i u kojoj ima vrlo prisne odnose s drugim članovima grupe.

Primarna grupa - Dvije ili više osoba koje su u bliskoj povezanosti, u situaciji lice - u - lice. Najvažnije primarne grupe su porodica, prijatelji i radne grupe. One su primarne u tom smislu što utiču trajno na pojedinca.

Halo efekat - Sklonost da pri formiranju utiska ili suda o nekoj određenoj karakteristici pojedinca budemo pod uticajem opšteg utiska koji imamo o njemu. Ako je opšti utisak povoljan, njegove poželjne osobine biće precijenjene ako je opšti utisak nepovoljan, doći će do suprotnog efekta. Halo efekat dovodi do lažno visokih interkorelacija među ocjenama osobina.

Vrijednosti - Vjerovanja šta je poželjno ili dobro (npr. sloboda govora) i šta je nepoželjno ili rđavo; (npr. nepoštenje). Vrijednosti odražavaju kulture društva i one su uveliko zajedničke pripadnicima te kulture. Ako pojedinac prihvati neku vrijednost kao svoju, ona postaje njegov cilj.

Cilj - Objekti i aktivnosti u odnosu na one objekte i aktivnosti koji ispunjavaju ili zadovoljavaju odgovarajuću potrebu krajnji rezultat, neposredan ili udaljen, kome pojedinac stremi. Ciljevi mogu biti bilo objekti prilaženja, bilo objekti izbjegavanja. Prvi su združeni s pozitivnim, drugi s negativnim potrebama.

Potrebe - Pokretačke i podsticajne sile ponašanja. Potrebe su ili pozitivne ili negativne. Pozitivna potreba (npr. želja) je prihvaćena sila koja goni pojedinca ka ostvarenju cilja. Negativna potreba (npr. nespokoјstvo) jeste sila koja sprječava pristup izvjesnim objektima ili uslovima. Zajednički sinonimi za pozitivne potrebe su: nagoni, nužde; za negativne potrebe: strahovi, averzije.

Predrasuda - Osnovno značenje termina ukazuje na razvoj odnosa prije rasudjivanja, na njegovu iracionalnu prirodu. Nezavisno od stvarnih dokaza pojedinac prema nečemu razvija povoljan ili nepovoljan odnos, otporan na promjenu uprkos eventualnim naknadnim dokazima.

U opštoj upotrebi pod predrasudom se podrazumijeva negativan odnos prema određenoj grupaciji i pojedincima koji joj pripadaju. Najčešće se razmatra kao stav (ujednačeni i postojani način odnosa prema nečemu ili klasi nečega. Važna osobina stavova je njihova trajnost, mada nijesu konačni i u dužem vremenu nepromjenjivi) složene strukture, sa mnogobrojnim vezama prema deklarativnoj i stvarnoj ideologiji, etnocentrizmu, društvenom i grupnom ponašanju u svim aspektima, socijalnoj percepciji, stereotipima.

Predrasuda ima prividan racionalni osnov, koji se sastoji u uzimanju parcijalnih osobina, obično nerealno preuveličanih, kao bitnih obilježja ličnosti o kojoj se zaključuje (mada su one po pravilu malobrojne i nebitne), a zatim se nekoliko takvih slučajeva uopštava na cijelu grupaciju, mada oni ne mogu poslužiti kao stvarni uzorak grupe o kojoj se zaključuje.

Predrasudama, naročito u ekstremnim oblicima, podložne su autoritarne ičnosti bez obzira na nivo obrazovanja. One su istovremeno i nosioci autoritarnih ideologija, kao i odgovarajućih društvenih sistema, koji su često i gradjeni na predrasudama i u kojima date predrasude i doživljavaju svoju neposrednu operacionalizaciju.

Stereotip - Shematski i donekle uprošćen odnos prema nečemu. Po psihološkoj prirodi može biti svjestan ili nesvjestan, može pripadati individualnom inventaru ličnosti ili se javiti kao opštiji model šireg ili užeg obima. U široj upotrebi ima značenje jednoobraznog viđenja socijalnih pojava ili (češće) drugih ljudi. Izraz Stereotip je nastao u međuratnom periodu sa razvojem rasnih, etničkih i socijalnih netrpeljivosti. Ukazuje na pojednostavljenu predstavu o drugima, obično sa predrasudama, što stvara nerealno socijalnu percepciju.

Etnocentrizam - Opšti stav koji pretpostavlja predispoziciju da pojedinac odbaci pripadnike grupa koje nijesu njegove i da veliča prevlast svoje grupe, naročito svoje etničke i nacionalne grupe.

Sujevjerje - Običajno prenošene predrasude različitih vrsta; vjerovanje koje je u suprotnosti sa zakonitosti i vjerodostojnosti saznanja naučno provjerljivih. Mahom su to vjerovanja u natprirodne sile, vansvjetske tajne i čovjeku nedokučiva bića, koja nevidljivo i tajanstveno upravljaju njegovim životom.

FETIŠIZAM (portugalski - fetišo - čaram); naziv koji:

1. obuhvata sva ona vjerovanja koja pripisuju nekim predmetima natprirodnu moć zato što je u njima koncentrisana neka natprirodna božanska snaga;
2. u nauci označava komponentu procesa otuđenja, odnosno pojavu odvajanja pojma od predmeta, što ga predstavlja i označava. Npr. fetišizam robe, države, prava, tržišta i sl.
3. u psihoanalitičkom i seksološkom smislu fetišizam je jedna od seksualnih perverzija usmjerenja libida na predmete koji simbolički zamjenjuju djelove tijela ili genitalije drugih osoba te imaju jednaku erotsku vrijednost.

Poseban oblik fetišizma predstavlja tzv. NACIONALNI FETIŠIZAM što označava očaranost pripadnošću vlastitoj naciji. Nastaje kad pojam o vlastitoj naciji kod njenih pripadnika gubi kontakt sa društvenom stvarnošću, outđuje se od ljudi i društvenih ustanova te stiče samostalno postojanje. Nacionalni fetišizam prethodi šovinizmu putem uveličavanja tekovina vlastite nacije i nipodištavanja stranih osoba i dostignuća samo zato što pripadaju drugoj naciji.

ŠOVINIZAM (francuski - chauvin) - najviši stepen nacionalnog fetišizma. Osobine šovinizma su neograničeno veličanje tekovina vlastite nacije, potcjenjivanje i preziranje tekovina drugih nacija i njihovih pripadnika, propagiranje nacionalnog ekskluzivizma, organizovanje nacionalne asimilacije i proganjanje pripadnika drugih nacija, naročito ako su članovi nacionalnih manjina. Šovinizam outđuje naciju od njenih pripadnika i od svih ostalih ljudi. On emocionalno uzdiže na stupanj apstraktnog ideala, nedostižnog za pripadnike drugih nacija, a ni za one pripadnike vlastite nacije koji nijesu dobri.

Struktura stava i mogućnosti djelovanja na njegovu promjenu

Stav nije jednodimenzionalna osobina pojedinca, nego je sastavljen od niza dimenzija i komponenti koje u međusobnom odnosu čine svojevrsan sistem, od čijih osobina zavisi mogućnost djelovanja na promjenu stava.

Stav se sastoji od saznanje komponente, koja sadrži znanja i vjerovanja u vezi s objektima stava; emocionalne, odnosno vrijednosne komponente, koja sadrži procjenu objekta stava sa stanovišta ugodnosti/neugodnosti, pozitivnosti/negativnosti, i ponašajnu komponentu, koja se odnosi na određeno ponašanje u vezi s objektom stava.

Konzistentnost stava, označava podudarnost među njegovim pojedinim komponentama. (primjer: Pojedinac poznaje program neke političke partije i vjeruje da se ta partija zalaže za određene ciljeve. On taj program i djelatnost partije pozitivno vrednuje, te se učlanjuje u partiju, postaje njen simpatizer, ili jednostavno za nju glasa.) Ovakav stav (konzistentan) teško se mijenja; ako se to namjerava onda se mora dovesti u pitanje neka od njegovih komponenti;

Dosljednost stava označava svojstvo prema kojemu pojedinac slično vrednuje niz sličnih objekata. (primjer: Pojedinac ima negativno mišljenje prema nizu etničkih skupina. Tada je riječ o opštem etnocentrizmu, te je takav stav teško mijenjati. Ukoliko se negativno mišljenje odnosi samo na pojedine etničke skupine, onda se dobrom propagandom može uticati na promjenu tog stava).

Funcionalni razvoj stava povezan je s brojem i vrstom potreba koje određeni stav zadovoljava. Stavovi, pored ostalog, i nastaju kao rezultat iskustva u zadovoljavanju potreba pojedinca i grupa. Da bi se stav mijenjao, treba voditi računa o načelu potreba, odnosno treba voditi računa o tome koje potrebe neki stav zadovoljava i na koji način je moguće te iste potrebe zadovoljiti nekim alternativnim stavom.

Važnost stava u odnosu prema vrijednostima označava implicitnom vezu između nekog konkretnog odnosa i nekog obuhvatnijeg i temeljnog vrijednosnog sistema. (primjer: Kontrola rađana i religioznost pojedinca).

Samoočuvanje stavova

1. ***Povlačenje*** - osoba sa jakim stavom često se fizički povlači pred mogućnošću suočavanja sa suprotnim dokazima
2. ***Selektivnost opažanja*** - neko zaista može prosto da ne opaža podatke koji su suprotni njegovom stavu
3. ***Reinpretiranje podataka*** - i novi se podaci i dokazi tumače na način koji odgovara postojećem stavu
4. ***Samopojačavanje*** - navedeni procesi samoočuvanja ne služe samo očuvanju naših početnih stavova, već i njihovom pojačavanju

Stavovi i osobine ličnosti

Određene osobine ličnosti, manjim dijelom urođene, a većim formirane u procesu socijalizacije, do određene mjere utiču na lakše ili teže promjene stava pojedinca.

Inteligencija (sposobnost snalaženja u problemskim situacijama) na dvojak način omogućuje promjene stava. Inteligentnija osoba lakše zauzima kritički stav prema novim informacijama (odbijanje ili prihvatanje zavisno od racionalnosti argumenata; manje inteligentne osobe su ujedno i manje kritične i podatnije za manipulaciju, ali su u isto vrijeme zbog odbijanja racionalni argumenata i tvrdoglavije u ostajanja pri prvobitnim opredjeljenjima).

Sugestibilnost opšta crta ličnosti formirana prije svega u procesu rane socijalizacije, koja označava opštu spremnost pojedinca da prihvati uticaj bez obzira od koga dolazio i na što se odnosio. Izrazito je povezana sa autoritarnošću i dio je tradicionalnog socijalnog nasljeđa.

Konformizam - svojstvo ličnosti koje se očituje u potrebi pojedinca da bude prihvaćen, dio grupe, da osjeća sigurnost kada je s većinom;

Samopoštovanje - slika pojedinca o sebi i o tome kako je uspješno postizavao određene ciljeve i zadovoljavao svoje potrebe, kao i o tome kako su drugi reagovali na njega. Osobe niskog stepena samopoštovanja podložnije su uticaju drugih, nego osobe koje imaju visoko mišljenje o sebi i svojim mogućnostima.

Djelovanje na stavove – Značenje stavova/ Katz-ova funkcionalna teorija

Prilikom aktivnosti usmjerenih na promjenu stavova (npr. propaganda) moraju se imati u vidu značenja koje stavovi imaju za pojedinca, naročito:

1. Potrebu čovjeka da bude prihvaćen - transakcija pojedinačnog u opšte - stvaranje identifikacije i ukazivanje da je problem zajednički (da nema samo pojedinac probleme, strahove, nade i mržnje), te se tako stvara homogenizacija i osjećaj da se zajedničkom akcijom može postići cilj;
2. Potrebu pojedinca da se brani od saznanja i prihvaćanja nekih istina o sebi i drugima, a koje bi mogle povrijediti njegovu ličnost; omogućavanje pojedincu da projektuje svoje strahove i nezadovoljstva ukazivanjem na krivca (žrtvenog jarca) postojećeg stanja;
3. Potreba pojedinca da stiče zadovoljstvo izražavanjem stavova koji su u skladu s njegovim vrijednostima i predstavom koju ima o sebi (npr. pjevanje himne, nošenje zastave, stranačkih simbola i sl.);
4. Potreba pojedinca da razumije, dobije smisao i da odgovarajuća struktura ukupnosti okoline - stvaranje određene slike svijeta koja omogućuje pojedincu da se u njemu snalazi i nađe smisao. Ta slika treba da je jednostavna i uravnotežena, kao bi u njoj i uz njenu pomoć pojedinac mogao dobiti jasne i jednoznačne uporišne vrijednosne koordinate za razumijevanje kompleksnosti situacije.

Autoritet / Autoritarnost

Autoritet - nametnuti i priznati ugled i uticaj od strane tvorca i začetnika nečega. Može postojati samo u uslovima društvenih odnosa koji određuju njegovu prirodu. Stoga se mora govoriti o posebnim vrstama autoriteta, čiji se sadržaji i uloge razlikuju.

Autoritet roditelja, kao začetnika i tvorca porodice, ima poseban sadržaj i služi posebnim ciljevima.

Autoritet političara u najvećoj mjeri će zavisiti od sadržaja i ciljeva politike koju sprovodi i biće promjenljiv u vremenu i prostoru.

Autoritet kao vlast tj. institucionalizovana mogućnost da se na ponašanje drugoga utiče i protiv njegove volje. Razvoj društva dovodi do pojave novih političkih subjekata ili činilaca vlasti, koji imaju ili bar pretenduju na ogovarajući autoritet.

Lični autoritet često prerasta u autoritet insitucija.

Princip kao što je vladavina prava unosi *autoritet zakona* umjesto autoriteta bilo koje i bilo čije subjektivne volje.

Sa političkim strankama javlja se i *stranački (partijski) autoritet*, pored kojeg se javljaju i *ideološki autoritet*, dok cvjetanje birokratije u savremenim državama prati konstituisanje *birokratskog autoriteta*, u načelu bliskog autoritarizmu (institucionalno ponašanje).

Savremeno društvo prati proces opadanja uloge i uticaja moralnih autoriteta, dok istovremeno jačaju autoritet vlasti i njenih ustanova.

Autoritet u smislu vlasti ne mora nužno biti praćen ni ugledom ni poštovanjem. Može se održavati veoma dugo zahvaljujući prinudi, a nekada može biti zasnovan na tzv. goloj sili i uzurpaciji kao što je tokom istorije najčešće bio način uspostavljanja vlasti.

Trajanje i efikasnost autoriteta koji se pretežno zasniva na sili po pravilu su ograničeni, a nikada nijesu sigurni, sve dok on ne uspije da pribavi legitimaciju koja mu obezbjedjuje poslušnost, pristanak ili podršku onih nad kojima se vrši vlast. Vlast koja nema legitimnost ili su osnovi te legitimnosti slabi odnosno neubjedljivi i ne obezbjedjuju podršku, mora suviše da se koristi prinudom i mnogo društvene energije odlazi na puko održavanje režima.

Veberova tipologija oblika autoriteta-s obzirom na način na koji se on u društvu legitimiše:

1. PRAVNO-RACIONALNI AUTORITET - zasniva se na apstraktnom, bezličnom zakonu i stručnosti, a svojstven je pretežno savremenim uslovima;
2. TRADICIONALNI AUTORITET / autoritet koji se legitimiše prošlošću, vlast počiva na vjeri da se oduvijek vladalo na taj način i od strane tih subjekata;
3. HARIZMATSKI AUTORITET / autoritet za koji se u društvu vjeruje da posjeduje nadprirodne, izuzetne sposobnosti, da može narod izbaviti iz nerješivih teškoća i koji je svojstven periodima dubokih kriza.

Autoritarizam

- uzurpiranje autoriteta javne vlasti i naturanje autoriteta prinudom.
- društveni odnos u kojem dolazi do izražaja pretjerano poštovanje društvenih autoriteta (vlasti u širem smislu) i duhovnih autoriteta (dogmatizovanje određenih duhovnih tvorevina kao neprikosnovenih).
- sistem centralizovane antidemokratske državne vlasti na čijem se vrhu nalazi jaka ličnost ili manja grupa ljudi. Termin je dosta raširen i koristi se za označavanje raznorodnih antidemokratskih režima, od apsolutne monarhije do fašizma.
- princip svih oblika vladavine u kojima nema ograničavanja vlasti demokratskim ustanovama (kontrola izvršnih organa, nezavisno sudstvo, slobodni mediji ...). Mada se i autoritarni režimi mogu služiti formalno demokratskim metodama (npr. izbori) stvarno funkcionisanje vlasti je nezavisno od naroda.
- često se koristi za označavanje jedne političke ideologije, a obično je samo jedna od oznaka političkog režima. Ideologija autoritarizma je antidemokratska, potcjenjuje vrijednost pojedinca, opravdava ideju vođe i počiva na autoritarnom sistemu vrijednosti. AUTORIRANI SISTEM VRIJEDNOSTI je onaj sistem vrijednosti koji se nameće sredstvima prinude, tzv. autoritarnim sredstvima koja traže slijepo priznanje i bezuslovno potčinjavanje nekom spoljnjem autoritetu (preko državnih institucija i organa, političkih stranaka, vjerskih grupa, grupa za pritisak, preko vojske ili bilo kojeg društveno priznatog autoriteta, npr. jedne ličnosti, roditeljskog, školskog, religijskog itd.)

Autoritarnost (Adorno) je sindrom međusobno isprepletanih tendencija u ličnosti, odnosno, sastoji se od sljedećih devet komponenata:

1. konvencionalizma (ponašanje u skladu s nekim prešutnim dogovorom, sporazumom ili običajem);
 2. autoritarne submisije (podređenosti, podatosti) i agresije;
 3. anti-intracitivnosti (averzija prema subjektivnom, emocionalnom, duhovnom uopšte);
 4. sujevjerja i stereotipnosti duha;
 5. insistiranja na moći i snazi (kao želja za ovima, ali i kao pokoravanje);
 6. destruktivnosti;
 7. cinizma (zanemarivanja uobičajenog sistema vrijednosti, naročito posvećenosti ljudskom dobru i nesebičnom djelanju u korist drugih);
 8. tendencije da se projektuju nesvjesni emocionalni impulsi,
 9. prigušenih seksualnih impulsa uz sklonost da se drugi optuže za nemoralnost u ovoj sferi.
-

Autoritarna ličnost - Sklop i sadržaj ličnosti koja teži da se podredi autoritetu ideje ili pojedinca, najčešće u kombinaciji jednog i drugog.

Opšta odlika autoritarne ličnosti se sastoji u apsolutnoj poslušnosti prema gore (u hijerarhijskom sistemu) i surov odnos prema onima dolje. Taj odnos praćen je i drugim osobinama, kao što su:

1. netrpeljivost prema svima koji nijesu obuhvaćeni istom organizacionom shemom i autoritarnošću, a naročito prema onima koji misle drugačije od onoga što je propisano;
 2. osjećanje nelagodnosti u svim situacijama koje nijesu jasne - insistiranje na ustaljenim vrijednostima (konvencionalnost);
 3. težnja ka crno-bijeloj polarizaciji u mišljenju i ocjeni svog i tuđeg ponašanja;
 4. podjela okoline na prijatelje i neprijatelje
 5. radikalni pragmatizam;
 6. shvatanje čovjeka kao instrumenta nadređene volje;
 7. odsustvo moralnog suđenja i njegova zamjena praktičnim ciljevima i poslušnošću višim instancama, itd.;
 8. u oblasti ideologije, pak, ličnost je sklona izrazitom dogmatizmu, sa težnjom ka konzervaciji stanja.
-

Za karakter autoritarne ličnosti, nerijetko se kaže da je sadomazohističke prirode.

Svim oblicima autoritarnog mišljenja zajedničko je shvatanje da je život uslovljen silama koje su izvan domašaja uma i akcije pojedinaca. Sreća se svodi na potčinjavanje ovim silama te je otuda kod autoritarnih ličnosti snažno razvijen osjećaj dužnosti i spremnosti a poistovjećivanje sa sredstvom za ostvarenje idealnog nadindividualnog cilja.

Najviša vrlina mazohističkog karaktera je безусловna poslušnost – ne samoodredjenje sudbine već bezostatno podvrgavanje sudbini shvata se kao heroizam. Ova mazohistička crta se dopunjava sadističkom, odnosno težnjom za potčinjavanjem slabijih. Sa ovim osobinama su povezane i druge: agresivnost, destruktivnost, rigidnost, konvencionalnost, netolerancija, cinizam, itd.

U društvenim krizama ove osobine se rasplamsavaju najviše kod srednjih slojeva. Njihov najsnažniji izraz je hilijastičko slavljenje vođe, masovne ekstaze na političkim skupovima i sklonost ka terorizmu.

Pojava autoritarnosti omogućila je samo u ovom vijeku institucionalna nasilja čudovišnih razmjera i iznenadila je mnoge sredine, jer je iskustvo pokazalo da se ona može dobiti institucionalnom manipulacijom od strane manje grupacije ljudi bez obzira na predjašnju kulturnu tradiciju.

Masa

U običnom govoru masa je sinonim za veliki broj i nešto nediferencirano.

U politikološkom i sociološkom značenju pojam masa u literaturi se najčešće koristi kao korelat eliti i to pretežno u negativnom značenju: ono što nije elita, veliki broj nepovezanih ljudi, društvena grupacija kojoj nedostaje samostalnost, autentičnost, inicijativa, organizovanost, stvaralaštvo i racionalno ponašanje. Masa se još određuje i kao agregat u kojem se pojedinci međusobno ne razlikuju ili kao najniži nivo grupe interakcije i stupanja u Mi.

Masa se često određuje i kao “veliki broj ljudi koji čini publika ili korisnici neke standardizovane komunikacije, kao što su mass media. Masa je vrlo raznorodno ljudstvo bez društvene organizacije, koje na zajednički kulturni podsticaj jednoobrazno odgovara.

Najznačajnija određenja *Mase* u teorijskoj literaturi:

Tradicionalističko shvatanje mase i elite (De Mestr, De Bonal, G. Le Bon, Ortega i Gast i dr.): Masovno ponašanje kao spontani izliv nasilja, nagon gomile kao destruktivno ponašanje u situacijama egzistencijalne ugroženosti i psihopatičke mahnitosti;

Nasuprot čovjeku elite stoji čovjek mase, koji je u suštini neautentičan, moralno neodgovoran i anonimn, ali koga savremena civilizacija konstituiše u društvenu masu, sve više ga politizuje, stvarajući i pojačavajući time nove autokratske nasilničke sisteme.

Klasični elitizam (G. Moska i V. Pareto): Elita je organizovana manjina sposobna da vlada, dok je masa nesposobna i neorganizovana. ta se podjela okvirno poklapa s podjelom na bogate i siromašne, na višu klasu i narod ili gomilu. Masa teško prima inovacije, sklona je podaništvu, a posebno je karakteriše potreba za velikim kolektivnim iluzijama; Masa je neelita, nju čine niži slojevi kojima nedostaju jake rezidue društvenosti, ona je izrazito pasivan, nekohezivan, nefunkcionalan dio društva, podložan vladavini. Masa može imati istorijski značaj i doprinos jedino kad je u akciji, koja nikada nije samostalna i dovodena do kraja; prije ili kasnije ona postaje sredstvo pomoću kojega elita ostvaruje svoje zamisli. Aktivnost mase potiče iz osjećaja poniženosti. (S. Forjd je smatrao da vođa pokreće masu posredstvom *harizmatske iluzije* da stalno *bdije* nad njom.)

U **formalnoj i fenomenološkoj sociologiji** (M. Šeler, L. fon Vize, Ž. Gurvič, i dr.): Tzv. sistematsko učenje o masi počiva na pretpostavci da je masa najniži oblik socijalnog jedinstva; masa se obrazuje na emocionalnim osnovama i najviše je udaljena od izgrađenog sistema duhovnih vrijednosti čiji je nosilac autonomna duhovna kolektivna osoba.

Masa je najniži stupanj intenziteta učestvovanja u *Mi*. U okviru ovog učenja razlikuju se više vrsta masa: rasuta i okupljena; pasivna i aktivna; neorganizovana i organizovana, i dr.

Moderni elitizam (R. Dal, R. Mils, i dr.): Sa stanovišta strukture društvene moći, masa se treba posmatrati kroz proces masifikacije u savremenom indistrujskom i masovnom drštvu. Naspram upravljačke i stvaralačke elite, masa se obično uzima kao grupacija bez ili s malo društvene moći, udaljena od centara odlučivanja u postojećim društvenim sistemima; Masa kao apolitički stratum glasača.

Savremena sociološka i politikološka literatura ukazuje na činjenicu da je nužno korigovati ustaljeno shvatanje o eliti kao konstruktivnoj grupaciji i masi kao izvorištu nepovjerenja, neprihvatanje autoriteta i permanentnog činioca destabilizacije. U stvari, njihove osobine i funkcije variraju zavisno od vrste društvenog sistema (pluralistički - monistički; demokratski - autoritarni i sl.) i vrste društvenog pokreta - od destrukcije do harizme, od revolucionarne akcije do podrške totalitarnim pokretima.